

Ann-Sophie Lehmann over 'material literacy'

Ann-Sophie Lehmann is als hoogleraar moderne en hedendaagse kunst verbonden aan de faculteit der letteren van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Haar vernieuwende onderzoek naar artistieke creatieve processen en materiaalgebruik ontwikkelt een nieuw begrip van kunst door het bestuderen van de maakprocessen, in het bijzonder de zeggingskracht van materiaal. Ze richt zich zowel op oude materialen, bijvoorbeeld verf en klei, als ook op nieuwe artistieke media, zoals software. Haar doel is het bevorderen van een 'geletterdheid in materiaal', oftewel 'material literacy' in de kunstgeschiedenis.
Monika Auch

De zeggingskracht van materiaal

Op 12 april 2016 vertelde professor Ann-Sophie Lehmann in haar inaugurele rede over drie materiaalgebonden zintuiglijke ontdekkingen die haar visie op de kunstgeschiedenis zijn gaan definiëren. Ze vormen de basis van haar onderzoek en het educatieve programma aan de Rijksuniversiteit Groningen. De 'material turn' in de geesteswetenschappen is in de vorige kM in het interview met professor Sven Dupré beschreven.

Lehmann: 'Ik heb voor mijn studie een jaar lang in een restauratieatelier & galerie gewerkt, dus ik had wel ervaring met materiaal. De afwezigheid van materiaal tijdens de studie viel me dus enorm op. Alleen in de cursus over materiaal en techniek kwam dit aan bod.' Als student raakte ze na afloop van een college technische kunstgeschiedenis voor het eerst klontjes minerale pigmenten aan - ultramarijn, oker en lood rood. De aanwezigheid van deze nederige materialen in de zaal maakte diepe indruk op haar, als tastbaar contrast met de academische woordensroom van de professor en bijbehorende diaprojecties. Jaren later, tijdens een zomercursus conservatie worstelde ze met penseel en canvas om het vlees van een De Laresse-naakt te kopiëren. Toen een conservator demonstreerde hoe je verf met lichte strelende bewegingen op de drager aanbrengt om huid te schilderen, verplaatste deze tactiele ervaring haar direct in de zintuiglijke wereld van een schildersatelier. De derde aha-erlebnis vond plaats in het keukendeelte van de universiteit van Utrecht. Als jonge docent gaf ze samen met Jeroen Stumpel, die mede aan de wieg staat van een theoretisch georiënteerd onderzoek naar materialen in de Nederlandse kunstgeschiedenis, een cursus 'kleur en contouren'. Aan de hand van teksten van Cennini, Vasari en andere kunstenaars mengden studenten eieren, lijnzaadolie en pigmenten. Na een eeuwenlange scheiding tussen theorie en praktijk was de geur van het atelier terug in het onderwijs. Toen dezelfde studenten een werkbezoek aan het Kröller-Müller Museum

1 Materiaalkistje 'Die Leichtmetalle'.

Lehrmittel-Verlag Eugen Emde, omstreeks 1945, Werkbundarchiv - Museum der Dinge (foto: Armin Herrmann).

2 Houten boekenverzameling van de

Rijksuniversiteit Groningen (foto: Dirk Fennema).

3 Object Lesson Box (detail) omstreeks 1830,

Museum of the History of Science, Technology & Medicine, University of Leeds (foto: Ann-Sophie Lehmann).

4 Illustratie uit Sherlock Holmes "Holmes was

Working Hard Over a Chemical Investigation", Illustration: Sidney Paget in: The Naval Treaty von Sir Arthur Conan Doyle, Strand Magazine, Oktober/November 1893.

5 Schoolmeisjes met materiaalkist. Omstreeks

1950. Bron: Landesbildstelle Berlin, Bildbericht Orgel-Köhne, Berlin.

2

brachten, gebeurde er iets verbazingwekkends: ze stonden niet eerbiedig op afstand van de schilderijen, maar discussieerden levendig en met ongelofelijke scherpste over verfbehandeling en kwaststreken. De hands-on ervaringen zetten hen aan tot nieuwe observaties en reflecties.

Objectbiografie

Lehmann: 'Voor mij is maken alles - ook als het proces saai is of mislukt. Theorie en praktijk in de kunst waren voor mij nooit gescheiden werelden. Als een student een keer het verschil heeft gevoeld tussen het wrijven van pigmenten in olie of in water - dan vergeet hij dat nooit meer. Alle eerstejaarsstudenten werken hier met materiaal. Ze komen in aanraking met tekenen, lithografie, gips, plastic, hout en ook digitale media. Ik heb twaalf jaar lang bij nieuwe media gewerkt en de virtuele wereld is ook materieel. Het is minder romantisch dan een schildersatelier, maar software en hardware zijn ook materiaal en gekoppeld aan de fysieke wereld. Door materiaal en maakprocessen als uitgangspunt te gebruiken, kun je niet de hele kunstgeschiedenis herschrijven, maar wel nieuwe overkoepelende verbanden leggen. Zo kan door het optekenen van een objectbiografie een heel verhaal ontstaan dat de breuklijnen in de kunsthistorie overbrugt. Door het object van maken tot vergaan te volgen, zie je altijd het geheel: je komt bij de kunstenaar in het atelier, bij de koper in huis, bij de conservator in het museum en uiteindelijk in het restauratieatelier. Het wordt zo het integrale verhaal van een object dat toegang geeft tot de artistieke waarde en betekenis.'

Materiaalkistjes

Lehmann is een vernieuwer van de pedagogiek van de studie kunstgeschiedenis. Ze is universi-

3

4

5

tair docent, gastlector Art & Sustainability aan de kunstacademie Minerva en heeft de samenwerking met het Groninger museum geïntensiveerd. Er vinden interessante kruisbestuivingen plaats. Zo zijn er studenten met een bachelor van de Minerva die vervolgens een masteropleiding doen in kunstgeschiedenis aan de RUG. Ze nemen hun eigen expertise mee die invloeit in de universitaire studie. Tegelijkertijd zijn sommige kunststudenten aan de Minerva als gevolg van Lehmanns lessen in materiaalkennis anders gaan kijken naar de door hen gebruikte materialen, bijvoorbeeld purschuim: 'Studenten kunstgeschiedenis moeten ervaren hoe moeilijk het is om met materiaal te werken. Dan kijk je anders naar kunst. Daarom is educatie heel belangrijk om een 'material literacy', oftewel een geletterdheid in materiaal te bereiken. Materiaal is

6

complex. Vragen stellen en aanraken, ruiken, proeven en het beschrijven van je zintuiglijke waarnemingen helpen je al enorm op weg.' Ze grijpt in haar onderwijs onder andere terug op de Zwitserse pedagoog Johann Pestalozzi (1746-1827) en de daarop geïnspireerde lesmethode van broer en zus Charles en Elizabeth Mayo. Zij ontwikkelden in de jaren twintig van de negentiende eeuw een concept hoe je kinderen materiaalgevoeligheid en materiaaleigenschappen kunt leren om zo, via materiaal en objecten, de hele wereld te begrijpen. De lesmethode bestaat uit het boek *Object Lessons* en de bijbehorende *Object Lesson Box* waarin meer dan honderd objecten en materialen zijn verzameld. In tegenstelling tot de in de zeventiende eeuw bekende, exclusieve Wunderkammers en curiositeitenkabinetten van adellijke of rijke verzamelaars zijn deze *object boxes* ontwikkeld voor het algemene onderwijs. Het doel was om kinderen *hands-on* materiaaleigenschappen te laten ontdekken, onderzoeken en benoemen.

Taal als materiaal

Lehmann zegt: 'De veranderingen in de kunstgeschiedenis om een beschouwende met een meer *practice-based* wetenschap te combineren zijn al heel lang gaande, maar krijgen nu ook een plek in onderwijs en onderzoek. Het is een verschuiving die vooral voor studenten relevant is en een fundamenteel andere kijk op kunst geeft. Nieuw is het begrijpen van kunst door 'material knowledge' en het omzetten naar academisch onderzoek in de bijbehorende taal. Taal is ook een materiaal. Een belangrijke opdracht voor studenten is bijvoorbeeld om vijf minuten lang over een artistiek materiaal te vertellen. Veel studenten beginnen dan over een techniek, bijvoorbeeld vergulden of etsen. Maar een techniek behelst vaak al tientallen materialen. Het gaat over het observeren van een materiaal in relatie tot andere materialen, het leren betekenis te zien in het kleinste, het beter leren kijken naar details en het aanscherpen van de taal zonder clichés te gebruiken. We hebben nog een weinig ontwikkelde taal voor de diversiteit van materialen. Denk hierbij aan de Inuit die maar liefst twintig woorden hebben voor sneeuw.'

'Elementary, my dear Watson'

In het Zwitserse Winterthur is tot 1 oktober in het 'Museum der Dinge' de tentoonstelling 'Object lessons. Material begreifen in 8 Lektionen' te zien. Curatoren zijn Lehmann en Imke Volkers van het Werkbundarchiv. Ze zeg-

gen in een inleidende tekst dat kennis over materiaal is herontdekt als bron voor autonomie en innovatie. Kennis over materiaal maakt in extreme situaties overleven mogelijk, het helpt bij het begrijpen van misdaden - zie de verhalen van Conan Doyle over de vernuftige laboratoriumonderzoeken van Sherlock Holmes, en het informeert over de duurzame omgang met schaars wordende natuurlijke grondstoffen. Kennis over materiaal is vaak voorbehouden aan experts in ambacht, industrie en natuurwetenschap. De industriële productie van goederen en digitalisering hebben de omgang met materiaal in het alledaagse leven, vooral in geïndustrialiseerde landen, sterk beperkt. De goedgeïnformeerde leden van de DIY-beweging zijn gering in aantal. In design is duurzaamheid een trend geworden en consumenten verdwalen in 'groene' marketing en onbetrouwbare labels. Centrale vraag in de tentoonstelling is hoe materiaalkennis terug kan komen in het alledaagse leven. Aan de hand van acht 'lessen' krijgen bezoekers inzicht in de overdracht van materiaal-kennis in bijvoorbeeld de keuken, de criminologie en de kunstgeschiedenis. In het laatste deel wordt de online database, het Zwitserse 'Material - Archiv' - een netwerk van acht instituten - geïntroduceerd. Elk instituut beschikt over een eigen verzameling van materiaal. Elk stuk bevat een chip met informatie over productie, gebruik en de historische, culturele en ecologische context. Deze moderne voortzetting van de *object box* van broer en zus Mayo is de voor iedereen toegankelijke materiaalbibliotheek van deze eeuw.

toond. 'Boombibliotheken, of xylotheken, werden gemaakt aan het einde van de achttiende eeuw en konden wel tweehonderd boeken van verschillende boomsoorten omvatten. Elk boek was vervaardigd uit verschillende onderdelen van één specifieke boomsoort. Door de boeken als uitgangspunt te nemen, laat de tentoonstelling de esthetische, educatieve en ecologische aspecten van hout zien.' Het is boeiend om te zien hoe zo een alledaags, oud materiaal als hout de drager van actuele verhalen is. Toevoel of niet - het epos *Schorshuiden* van de be kroonde Amerikaanse schrijfster Annie Proulx is in de moderne literatuur de evenknie van de beeldende verhalen van deze kleine tentoonstelling. *Schorshuiden* gaat over de ontbossing van het Noord-Amerikaanse oerbos door drie eeuwen heen naar de rand van de afgrond van klimaatverandering anno nu. Meer 'material literacy' is inderdaad nodig!

Monika Auch is beeldend kunstenaar en redactielid.

Websites

www.museumderdinge.de
www.ann-sophielehmann.nl
<http://www.rug.nl/society-business/university-museum/exhibitions/>

7

Houten boeken

Een voorbeeld van het creëren van 'material literacy' in het kunsthistorisch onderwijs is de tentoonstelling 'The secret of the wooden books', gemaakt door zes bachelorstudenten van Lehmann. De tentoonstelling is tot 29 oktober 2017 te zien in het 'Student Exhibition Lab' van het Groninger Universiteitsmuseum. Hier worden drie boomboeken gezamenlijk met kunst van hedendaagse kunstenaars, onder andere een houtsnede en een boomsculptuur, ge-

6 Het Zwitserse 'Material-Archiv' (foto: Amélie Rehm & Benjamin Heinrich).

7 Overzicht tentoonstelling Groningen (foto: Dirk Fennema).